

AZ ÉRTELMESES BESZÉD NYOMÁBAN

**A hangsúly és hanglejtés tudatos használata magyartanárok és
magyar szakos hallgatók körében**

Tartalom

Bevezetés	3
Anyag és módszer	7
Eredmények	8
Következtetés.....	20
Felhasznált irodalom	24

Bevezetés

Jelen dolgozat célja a hangsúly és a hanglejtés tudatos használatának vizsgálata a magyartanárok és a magyar szakos hallgatók körében. Ezenkívül elemzi érdeklődésüket egyrészt a tiszta kiejtés iránt, másrészt, ehhez kapcsolódva, az olyan versenyek iránt, amelyek az intonációs eszközökről szerzett tudást kamatoztatják. Viszont nem hivatott az alanyok kompetenciájának megítélésében. A vizsgálat során saját szerkesztésű, anonim online kérdőívet alkalmaztunk, amelyben nyitott, zárt és négy fokozatú Likert típusú kérdések találhatók. A kérdőív 24 kérdést tartalmaz, melyek a hangsúly megfelelő helye a mondatban, hanglejtés és demográfiai adatok részekre bontható. A kutatás megbízhatósága érdekében egyszerű leíró statisztikai számítások és demográfiai háttérelemzések után összefüggés-vizsgálatokat végeztünk. A mintát a közoktatásban aktívan dolgozó, kilenc vajdasági magyartanár és kilenc magyar szakos, Újvidéken tanuló egyetemi hallgató alkotta. Feltételezzük, hogy a két vizsgálati csoport között az intonációs eszközöket tudatosabban használják a gyakorlatban oktató pedagógusok; hogy a válaszadók többsége ismeri a kérdő mondat dallamformáját; hogy a kompetenciával kapcsolatos vélemények között különbség mutatható ki. Ezek a hipotézisek és egyben a kutatás arra volt hivatott rámutatni, hogy milyen szinten van jelen a tiszta beszéd igénye a vajdasági magyar szakos személyek között, szükségesnek érzik-e ezen a területen a fejlődést, érdekeltek-e az intonációs eszközök megfelelő használatának elsajátításában. A kutatásnak funkcionális elméleti háttére van, legnagyobb részben Wacha Imre megközelítésére támaszkodik. A kutatás eredményeiből kirajzolódik, hogy a kérdő mondatok megfelelő dallamhangsúlyát a kitöltők nagyrészt nem ismerik, hogy az intonációs eszközök használata tudatosabb az aktívan praktizáló tanárok körében.

Elképzelhető, hogy az intonációs eszközök fogalma az emberek nagy része számára idegen,, viszont a hétköznapiakban hallható kevésbé természetes kiejtést sokan felismerik. Ezek a szokatlanul hangoztatott szekvenciák oka lehet a dallamforma, hanglejtés, illetve a hangsúly nem megfelelő használata. Természetesen, ezenkívül megannyi más tényező is befolyásolhatja, mint például a szünet, a rezonancia, a hangmagasság... Amire szeretnénk rámutatni, hogy a magyar nyelvhasználók ismereteinek alapvető részét kívánatos volna (tovább) fejleszteni az intonációs eszközök tudatos használata tekintetében. Így a kutatási alanyok esetében azért esett a magyartanárookra a választás, mert gyermekkorban az anyanyelvünk szempontjából a család után talán elsősorban a magyartanárunkat tekintjük példamutató szakmai tekintélynek.

A dolgozat a hangsúly és a hanglejtés témakörével foglalkozik. „A hangsúly valamely szótag tulajdonsága, mely őt a többihez képest előtérbe állítja, kitűnővé (prominenssé) teszi. Ez a kitűnés (prominencia) a magyarban részben hangerőtöbbletből (nyomaték), részben hangmagasságtöbbletből adódik” (Kálmán–Nádasdy 1994). A szavak, mondatok érthető megszólaltatásában fontos nyelvi szerepe van. „A beszéd folyamatot értelmessé tevő és tagoló eszközök közül a legtöbbször a hangsúlyt emlegetjük, mert ez válik a beszéd közben leginkább tudatossá (...) A maga egészében pontosan nem mérhető, mert több elemből tevődik össze” (Elekfi–Wacha 2003). A magyar hangsúlyprozodémák rendszerét a főhangsúly, mellékhangsúly és a zérus hangsúly (hangsúlytalanság) alkotják. „Fontos, hogy a hangsúly viszonylagos fogalom, tehát az a szótag, mely hangsúlyosabb a környezeténél – ez nem függ attól, hogy a beszélő halkán vagy hangosan, tagoltan vagy tagolatlanul beszél stb” (Kálmán–Nádasdy 1994). A hangsúly és a hanglejtés egymással, és egyéb tényezőkkel szorosan összefügg (pl. beszédsszünet, feszesebb artikulálás). A kutatás kérdőíves voltából kiindulva főként a nyelvhasználók attitűdjét vizsgálja, viszonyulásukat a hangsúly és hanglejtés használatához, illetőleg a vizsgált személyek elméleti tudását, melyet egy-egy példán keresztül bizonyíthatnak. A dolgozatban, kérdőívben használt hangsúlyjelölések Elekfi – Wacha (2003) nyomán történtek:

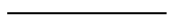
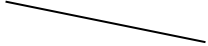
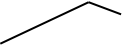
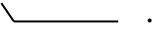
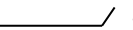
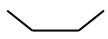
- Álló szedésű szótag = hangsúlytalanság
- *Dőlt* szedésű szótag = gyenge hangsúly
- *Dőlt* szedésű szótag aláhúzva = közepes hangsúly
- *Dőlt* szedésű szótag két aláhúzással = erős hangsúly
- **Félkövér álló szedésű szótag** = legerősebb, kiemelő hangsúly, mondathangsúly

„A magyar beszéd folyamatában bármely szó lehet hangsúlyos és hangsúlytalan. A hangsúly tehát egyáltalán nem elengedhetetlen része a magyar szónak (...) A szó szempontjából a magyarban a hangsúllynak mindössze annyi kötöttsége van, hogy feltételesen helyhez kötött (a szavaknak tehát ún. potenciális hangsúlyuk van), azaz ha valamely szó mondattani vagy egyéb okból hangsúlyossá válik a beszédben, akkor ezt a hangsúlyt általában az első szótagján kapja. Ezért helytelen, ha beszéd közben minden szavunkat hangsúlyozzuk ” (Elekfi–Wacha 2003).

A magyar nyelvben tehát helytelen az a felfogás miszerint minden szót hangsúlyozni kell: „Az a szótag, amelyik nem indít dallamelemet, hangsúlytalan. Jellegzetesen hangsúlytalanok például a névelők, kötőszók, illetve az *is*, *meg*, *-e* és hasonló szavak” (Forró

2018). Például: Eladtam egy tálatat. A névutók, keresztnévek, mértékegységek nevei jellegzetesen hangsúlytalan szavak. „Ha ilyen szavak mondat elején állnak (már amelyek ezt megtehetik), akkor alacsonyan, mintegy »dallamelemen kívüliekként« intonáljuk őket; mondat belsejében sem kerülnek dallamelem élére, és gyakran az előző dallamelem végéhez simulnak: Az | 'apám | 'jó ember” (Forró 2018). Hangsúlytalanságuk ellenére vannak kivételes esetek, hiszen mindig a mondandó értelme, tartalma a fő befolyásolója a hangoztatásnak.

A dallamprozodémák közül az alapformákat, vagy karakterdallamokat érinti a dolgozat. „Karakterdallam minden olyan, jelentéssel bíró hanglejtésforma, amelyben a hangmagasság vagy sztereotip módon változik, vagy magas szinttartó, és amelynek indító szótagja hangerőtöbblettel rendelkezik” (Varga 1994). Hét alapformát különítünk el:

1. Lebegő hanglejtés akkor jelentkezik, ha a hang nagyjából egy azonos szintet tart meg, minimálisan csúszhat felfelé vagy lefelé. (Sematikusan ábrázolva: vagy .)
2. A hanglejtés lehet ereszkedő, ha a hang egyre „mélyebb” lesz. (Sematikusan ábrázolva: .) Ezen a csoporton belül lehet a hirtelen ereszkedő lejtésforma eső karakter jele: .
3. A harmadik csoport az emelkedő, ha a hang egyre „magasabb” lesz, felfelé halad. Ebben az esetben szökőnek nevezzük a meredeken emelkedő hangot. Sematikusan ábrázolva: vagy .
4. Emelkedő-ereszkedő, melynek a jellemzője a föl-le mozgás. A hang a kezdetleges magasságból elér egy csúcspontot, majd visszacsúszik a mélypontba: .
5. Elül eső a hanglejtés, ha a több szótaganyi lejtési egységen belül az első pár szótagnál hirtelen leesik a hang, majd a továbbiakban ez drasztikusan nem változik: .
6. Szökő zárású az a dallamforma, mikor a hanglejtésben a végén szökik hirtelen a magasba a hang: .
7. Az eső-emelkedő dallamnál két szótag között először lelép a hang, egy esés következik be. Azonban a végén nem marad lent, vagy félúton, hanem fellép, ill. egyenletesen emelkedik. Az eső dallamok mindig egy adott beszédrész zártságát tudatják velünk. Sematikusan ábrázolva: vagy .

(Elekfi–Wacha 2003; Varga 1994)

A magyar atonális nyelv, amelynek esetében: „...a beszéd hangmagasságának változása elsősorban mondat-, vagy közlésszintű egységek jelentését változtatja meg, azaz az intonáció révén például érzelmeket vagy szándékot tudunk kifejezni...” (Juhász 2023). Varga az intonációhoz sorolható prozodikus eszközök mondatfunkcióiról úgy fogalmaz, hogy abból állnak, hogy „a hordozó szöveggel kölcsönhatásba lépve abból megnyilatkozást (kiejtett mondatot) hoznak létre, miközben tükrözik a mondat attitűdtartalmát, logikai jelentését, tematikus jelentését és kommunikatív mondattípusát” (Varga 1994). Példának okáért eltérést fedezhetünk fel az attitűd kapcsán, egy határozott felszólítás, vagy egy hanglejtésből kitudódóan lényegtelen információ beérkezése esetén. A dallamok és a hangsúly szoros összefüggésben állnak egymással és egyéb tényezőkkel is.

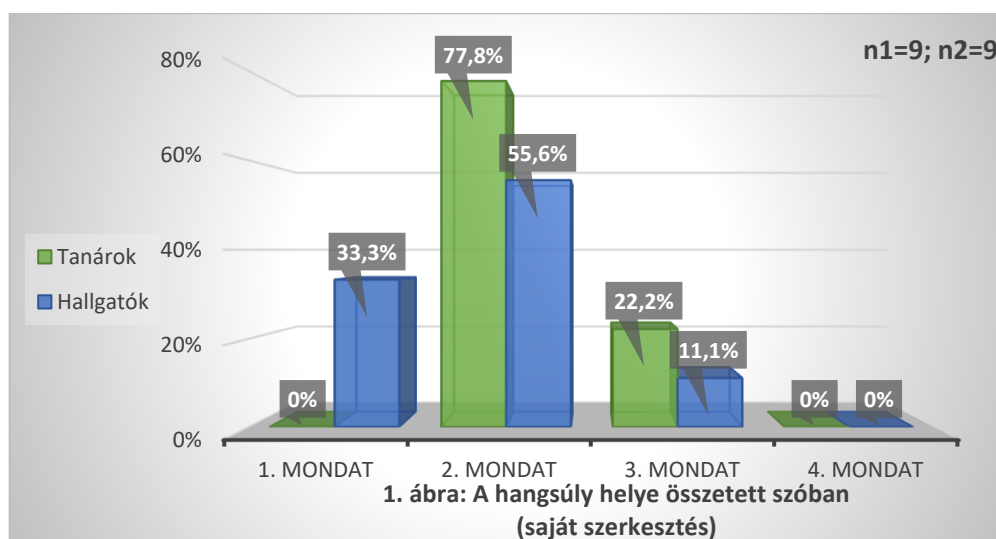
Anyag és módszer

Kutatásunk során a társadalomtudományban leginkább elterjedt primer kutatási információszerzési technikát, a kérdőíves felmérést alkalmaztuk, mert ezáltal rövid időn belül több ember bevonása lehetséges a kutatásba (Boncz 2015). A vizsgálatunk során online, saját szerkesztésű kérdőívet alkalmaztunk, melyben nyitott, zárt és 4 fokozatú Likert-típusú kérdések is helyet kaptak. A kérdőív összességében 24 kérdést tartalmaz, melyben a demográfiai háttéradatakon kívül a kutatás lényegi részét alkotó hangsúly és a hanglejtés használatával kapcsolatos feladatok szerepeltek, valamint olyan vajdasági versenyekről kérdeztük a kitöltőket, melyek keretében jelentős szerepe van az intonációs eszközök tudatos használatának. A vizsgálati mintát egyrészt 9 fő (n1) magyar nyelv és irodalmat oktató gyakorló pedagógus alkotja. A nemek és az életkorok megoszlása: 8 nő ($41 \pm 9,28$) és 1 férfi (37). Alapvető kritérium volt, hogy a vizsgálati személy a Vajdaságban aktívan praktizáló magyar nyelv és irodalmat tanító, gyakorló pedagógus legyen. A másik vizsgálati csoportot az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom szakos hallgatói képezik. A mintát összesen 9 fő (n2) egyetemista alkotta: 8 nő ($22 \pm 1,69$) és 1 férfi (22). Az eredmények kiértékelésekor először egyszerű leíró statisztikai módszerekkel végeztünk számításokat (átlag, szórás). Ezt követően korrelációs számítással (Khi-négyzet próba, Pearson) vizsgáltuk az összefüggéseket és különbségeket az egyes kérdéskörök tekintetében. Az általunk alkalmazott Likert-skálák (4 fokozatú) olyan ordinális változók, amelyek a társadalomtudományokban más tudományterületekkel ellentétben elfogadottak. A kutatás során szerzett adatokat az SPSS 25 Statistics programmal dolgoztuk fel a könnyebb átláthatóság és értelmezés érdekében készített diagramokat az MS Word program segítségével készítettük el. Az 5%-os szignifikancia érték megállapításához Sajtos – Mitev 2007. szignifikancia határértékét alkalmaztuk.

Eredmények

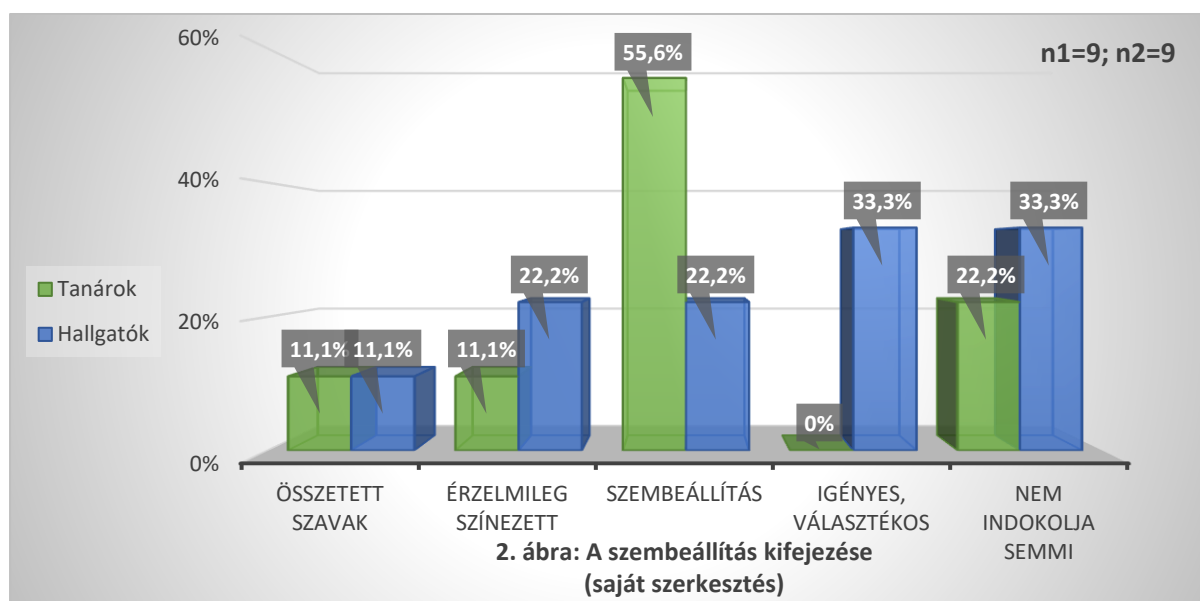
Az 1. ábrán a vizsgálatba bevont magyartanárok döntő többsége, 77,8% (hét fő), helyesen válaszolt arra a kérdésre, hogy az államhatalom szóban hol található a hangsúly egy választékos, igényes, érzelmileg nem színezett beszédben. Mindössze a pedagógusok 22,2%-a (két fő) válaszolt tévesen a feltett kérdésre. (Megjegyezendő, hogy a két helytelen válasz viszont megegyezik, mindkét személy ugyanazt a választ jelölte.) Habár a szóösszetételek minimum két tagból állnak, hangsúlyozáskor normál esetben nem kell mindkét tagot kiemelni. Ilyen példát adtunk az első feladatnál, így helyesen az államhatalom csupán első szótagja a hangsúlyos. A hallgatóknál színesebb válaszok érkeztek, ugyanis 55,6% (öt fő) jelölte a helyes választ. Érdekes látni, hogy a hallgatók közül 33,3% (három fő) úgy gondolta, hogy a szóösszetétel első tagja gyenge hangsúlyt kap, míg a második tagja közepeset. A két vizsgálati csoport válaszainak összehasonlítására összefüggésvizsgálatot is végeztünk Khi-négyzet próbát alkalmazva, mivel mindkét változó kategorikus, azaz nominális. A két ismerv között nem azonosítható szignifikás összefüggés a Khi-négyzet próba alapján, vagyis a tanárok és a hallgatók válaszai között nem mutatható ki szignifikáns különbség ($p=0,16 > 0,05$). A feladatban felsorolt válaszlehetőségek sorszámmal ellátva a következők voltak:

1. Az önkormányzatok, a bíróságok, a kormány, a parlament mind az államhatalom részei.
2. Az önkormányzatok, a bíróságok, a kormány, a parlament mind az államhatalom részei.
3. Az önkormányzatok, a bíróságok, a kormány, a parlament mind az államhatalom részei.
4. Az önkormányzatok, a bíróságok, a kormány, a parlament mind az államhatalom részei.

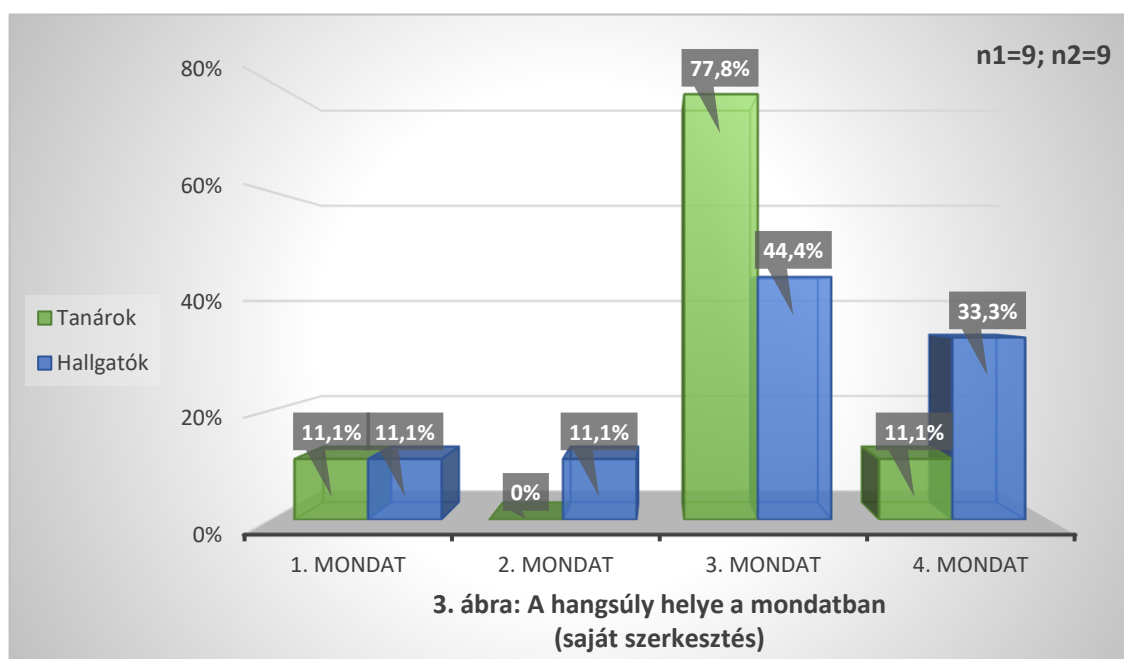
A kutatásunk során kérdést tettük fel arra vonatkozóan, hogy a közhiedelem és a közakarat szavak egy mondaton belüli használata esetében mi indokolja a hangsúly helyét a következő példamondatban: „A közhiedelem ezt tartja fontosnak, ezért ezt kívánja a közakarat is.” A megkérdezett tanárok 55,6%-a (öt fő) jelölte meg a megfelelő választ, még 44,4% (négy fő) jelölt eltérő, helytelen választ a kérdés vonatkozásában, melyet a 2. ábra szemléltet. A válaszadó hallgatók 22,2%-a (két fő) jelölte meg a megfelelő választ, még a 77,8% (hét fő) helytelen választ adott. Érdekes megfigyelni, hogy 33,3% úgy gondolta, hogy a választékos beszéd indokolja az említett hangsúlyhelyet, ami a szembeállítást félretéve az összetett szavaknál pont téves lenne. A fentebb említett államhatalom szótól a közakarat és közhiedelem egy mondaton belüli használata abban tér el, hogy első tagjuk megegyező, de mégis szembeállítást fejeznek ki, ezért szükséges a szóösszetétel második tagját közepesen erős hangsúllyal ellátni. „Az természetes, hogy szembeállításban vagy megkülönböztető, pontosító, helyesbítő szándék esetén bármelyik elem kaphat az összetett szó belsejében kiemelő hangsúlyt... (Elekfi–Wacha 2003). A kérdés vonatkozásában szintén végeztünk összefüggésvizsgálatot a Khi-négyzet próba segítségével. A kapott eredmény alapján nem azonosítható szignifikáns különbség a két csoport válaszai között ($p=0,36 > 0,05$). A feltett kérdésre a következő lehetőségek közül választhattak:

- ☐ Önmagában az, hogy összetett szavakról beszélünk.
- ☐ Az érzelmileg színezett beszéd.
- ☐ A szembeállítás kifejezése.
- ☐ Az igényes, választékos beszéd.
- ☐ Nem indokolja semmi, minden esetben helytelen ez a hangsúlyjelölés.

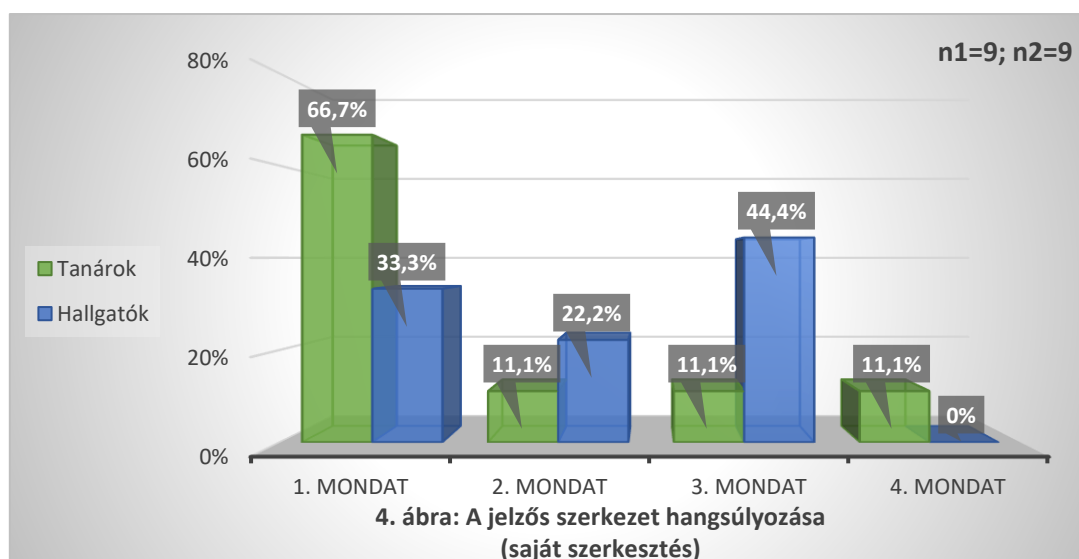
A 3. ábra szintén a hangsúly kérdéskörével foglalkozik az alábbi példamondat alapján: „Eszébe vette, hogy kezet emeljen rá, de végül úgy gondolta, hogy inkább elmegy.” A kérdés így hangzott: *Melyik mondatban lenne megfelelő helyen a hangsúly egy választékos, igényes, érzelmileg nem színezett beszédben?* A válaszadó pedagógusok 77,8%-a (hét fő) helytálló választ jelölt, vagyis a harmadik lehetőséget. A további 22,2% (két fő) válaszadó viszont nem megfelelő választ adott. Ezzel szemben a kérdőívet kitöltő hallgatók csupán 44,4%-a (négy fő) válaszolt helyesen, a többség, 55,6% (öt fő) tévesen válszolt a feltett kérdésre. Ez a feladat összetettebb volt olyan szempontból, hogy figyelembe kellett venni a főnév és az ige alkotta szó szerkezetet, majd az utalószó, és a mellékmondatban megjelenő igét. A kérdés vonatkozásában szintén végeztünk összefüggésvizsgálatot a Khi-négyzet próba segítségével. A kapott eredmény alapján nem azonosítható szignifikáns különbség a két csoport válasza között ($p=0,42 > 0,05$). A válaszlehetőségek a következő mondatok voltak:

1. Eszébe vette, hogy kezet emeljen rá, de végül *úgy* gondolta, hogy inkább *elmegy*.
2. Eszébe vette, hogy kezet emeljen rá, de végül úgy *gondolta*, hogy inkább *elmegy*.
3. Eszébe vette, hogy *kezet* emeljen rá, de végül *úgy* gondolta, hogy inkább *elmegy*.
4. Eszébe vette, hogy *kezet* emeljen rá, de végül úgy gondolta, hogy inkább *elmegy*.

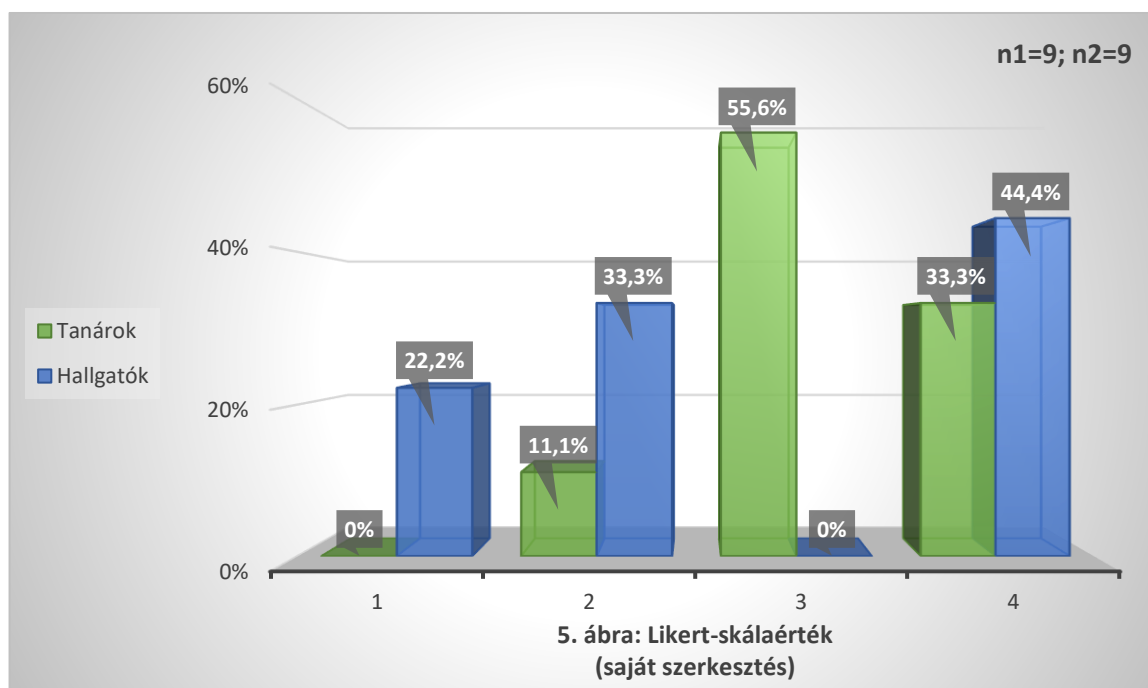

A vizsgálat során arra is kerestük a választ, hogy a magyartanárok miként vélekednek a jelző és a jelzett szó esetében kialakult hangsúlyozásról. Ez kérdés formájában úgy hangzott, hogy melyik mondatban lenne megfelelő helyen a hangsúly egy választékos, igényes, érzelmileg nem színezett beszédben. Erre a következő példamondatot állítottuk fel: „A *mai* órán egy *nagy*, *jelentős* felfedezésről tanulunk.” Az eredményekből – amit a 4. ábra szemléltet – kiolvasható, hogy a megkérdezett személyek 66,7%-a (hat fő) válaszolt helyesen, még 33,3%-a pontatlan választ adott. Ellenben a vizsgálatba bevont hallgatók eredménye a pedagógusoknak inverze, az egyetemisták 33,3%-a (három fő) adott megfelelő választ, míg a 66,7%-a (hat fő) tévesen válaszolt a feltett kérdésre. Még a tanárok többsége tisztában van azzal, hogy mindkét jelző közepesen erős hangsúlyt kap, majd a jelzett szó már nem kap különösebb hangsúlyt, addig a hallgatók válaszaiból az rajzolódik ki, hogy vagy csak az első jelzőt majd a jelzett szót, vagy az egymás mellett álló jelzők közül a másodikat nyomatékosítanak inkább. A kérdés vonatkozásában szintén végeztünk összefüggésvizsgálatot a Khi-négyzet próba segítségével. A kapott eredmény alapján nem azonosítható szignifikáns különbség a két csoport válasza között ($p=0,24 > 0,05$). A feladat válaszlehetőségei a következő sorszámmal ellátott mondatok voltak:

1. A mai órán egy nagy, jelentős felfedezésről tanulunk.
2. A mai órán egy *nagy*, jelentős felfedezésről tanulunk.
3. A mai órán egy nagy, *jelentős* felfedezésről tanulunk.
4. A mai órán egy nagy, jelentős felfedezésről tanulunk.

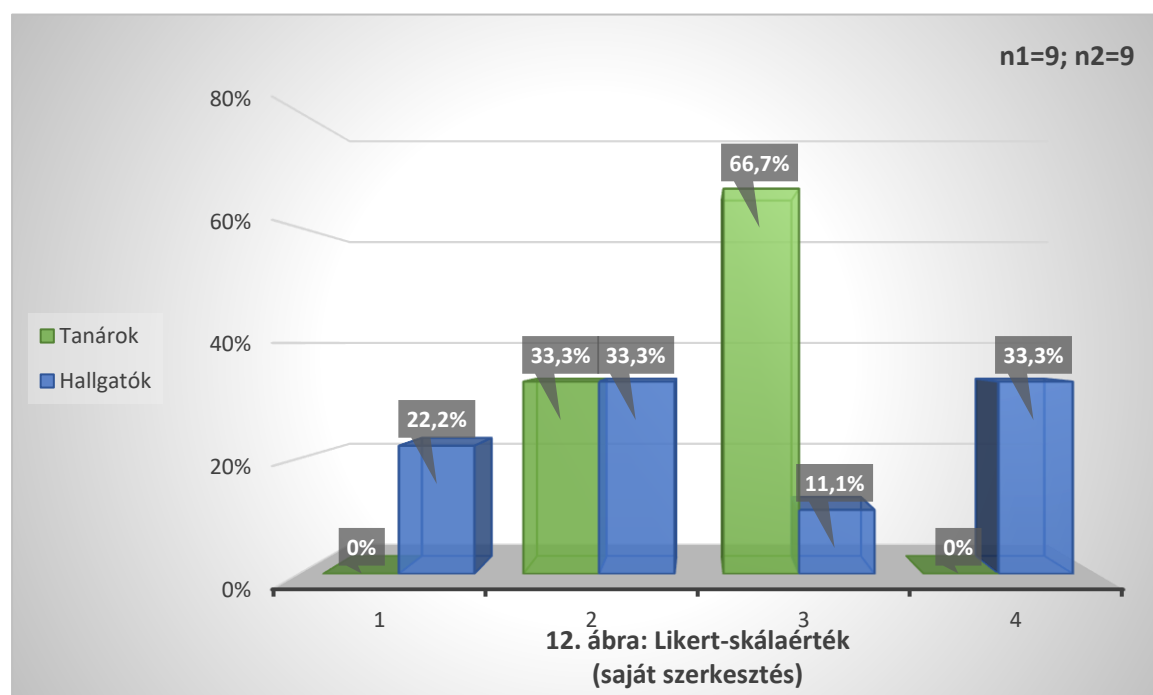

Az 5. ábráról leolvasható, hogy a vizsgálatba bevont pedagógusok saját bevallásuk szerint kompetensnek érzik magukat a magyar nyelv és irodalom tanítására a közoktatásban. A megkérdezett kilenc főből 33,3% (három fő) teljes mértékben kompetensnek, 55,6% (öt fő) kompetensnek érzi magát, és 11,1% (egy fő) nem érzi kompetensnek magát a magyar nyelv és irodalom tanításában. A kérdőívet kitöltő hallgatóknak is feltettük ezt a kérdést, és közülük 44,4% (négy fő) teljes mértéken kompetensnek, 33,3% (három fő) nem érzi kompetensnek, valamint 22,2% (két fő) egyáltalán nem érzi kompetensnek magát a magyar nyelv és irodalom tanítására a közoktatásban.

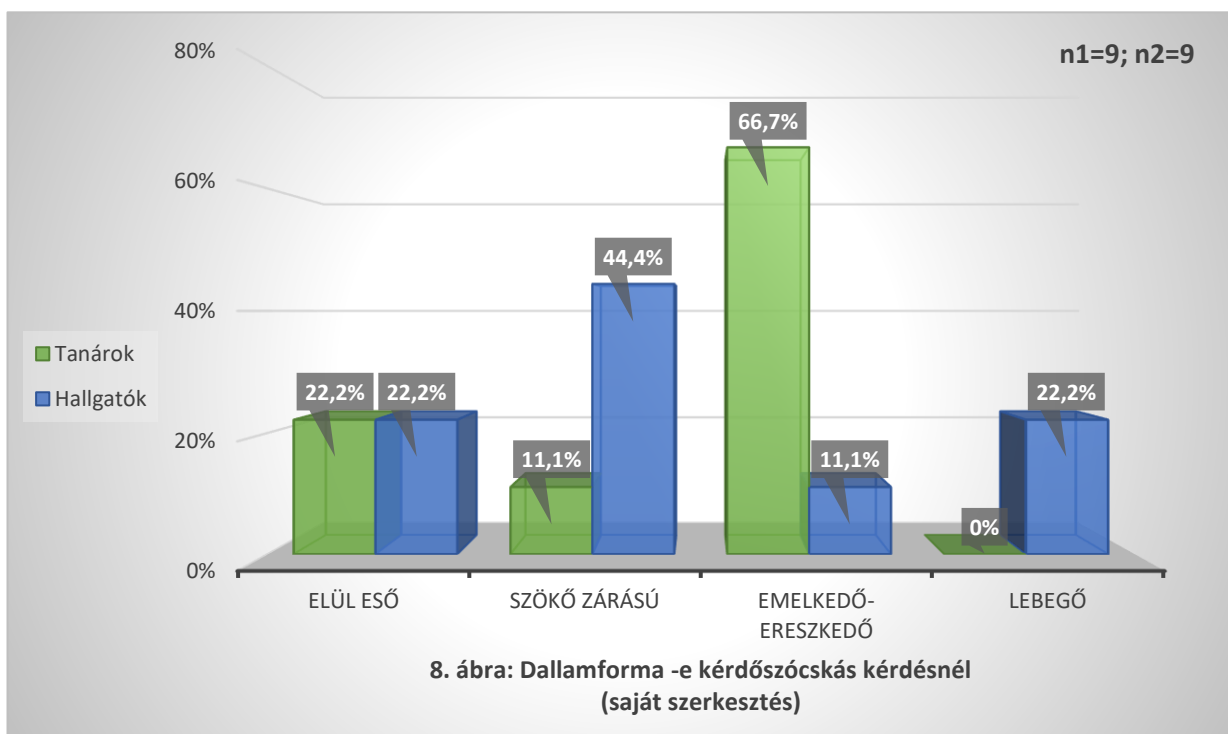
A kérdőívben eltérő távolságra hasonló, ellenőrző kérdést helyeztünk el annak kapcsán, hogy a vizsgálatba bevont személyek biztos tudással rendelkeznek-e a magyar nyelv és irodalom oktatásának tekintetében. A 12. ábra világosan szemlélteti, hogy a kitöltők eltérő véleménnyel rendelkeznek a kompetenciaérzethez adott válaszokhoz viszonyítva a saját tudásuk tekintetében. A válaszadó pedagógusok 66,7%-a (hat fő) biztosnak érzi, még 33,3% (három fő) nem érzi biztosnak tudását a magyar nyelv oktatásában. A vizsgálatba bevont hallgatók 33,3%-a (három fő) teljes mértékben biztosnak, 11,1% (egy fő) biztosnak, 33,3% (három fő) nem érzi biztosnak, és 22,2% (két fő) egyáltalán nem érzi biztosnak tudását a magyar nyelv oktatásában. Több összefüggés vizsgálatot is végeztünk a témakör vonatkozásában. Első körben összehasonlítottuk az adott vizsgálati csoporton belül a kompetenciaérzet és a biztos tudás kérdésekre adott válaszokat a Pearson-féle korrelációs számításra. A pedagógusok válaszait tekintve a két item között nem található szignifikáns összefüggés ($p=0,072 > 0,05$). Ez érdekes eredménynek számít, mivel a

válaszadók a kompetenciaérzet vonatkozásában magasabb pozitív skálaértéket jelöltek a Likert-típusú skálán. A hallgatók válaszaiban a Pearson-féle korrelációs számítással erős kapcsolótú (,968) szignifikáns összefüggés ($p=0,000 < 0,05$) mutatható ki a két kérdés között. Kijelenthető, hogy azok az egyetemista válaszadók, akik az egyik kérdés esetében magas skálaértéket jelöltek, azok a másik kérdés kapcsán is magas skálaértéket jelöltek. Másodsorban a Khi-négyszet próbát alkalmazva megvizsgáltuk, hogy található-e szignifikáns összefüggés a két vizsgálati csoport válaszait tekintve. A kompetenciaérzetre adott válaszokat tekintve kimutatható szignifikáns összefüggés a Khi-négyszet próba alapján, vagyis a pedagógusok és a hallgatók válaszai között kimutatható szignifikáns különbség ($p=0,04 < 0,05$). Annak a kérdésnek a kapcsán, hogy biztosnak érzik-e a tudásukat a magyar nyelv és irodalom tanításában a közoktatásban a két ismerv között szignifikáns összefüggés mutatható ki a Khi-négyszet próba alapján, vagyis a tanárok és hallgatók válaszai között szignifikáns különbség mutatható ki ($p=0,03 < 0,05$).

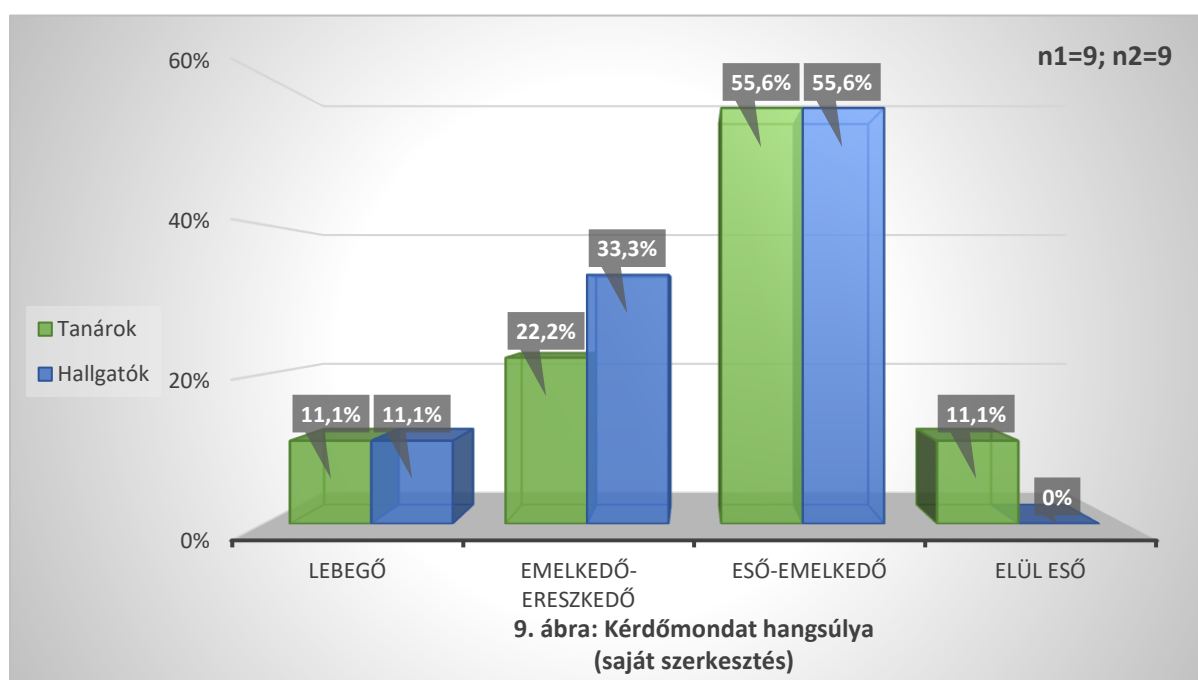

A kérdőívben feltett kérdések második felét a hanglejtés használatával kapcsolatban állítottuk fel. Hangsúlyoznám továbbra is, hogy ez a felmérés mindössze az elméleti tudásra terjed ki, eltráó válaszok születhetnek, ha az élőbeszéd elemzésére is sor kerülne. Az első feladat a kérdő mondatokkal kapcsolatos volt. „A magyar kérdő mondatoknak két fő típusát szokás megkülönböztetni: a kiegészítendő, illetve az eldöntendő kérdéseket. Az előbbi egy

bizonyos hiányzó ismeretrészre (egy adott mondatrészre) kérdez rá, az utóbbi pedig egy feltevés igaz vagy hamis voltának megállapítását várja a hallgatótól, igen, nem, alighanem, valószínű, esetleg stb. válaszokkal” (Hattyár – Kontra 2001, 185). A 8. ábrán a vizsgálatba bevont magyartanárok csupán elenyésző száma, 22,2% (két fő) válaszolt helyesen arra a kérdésre, hogy az -e kérdőszócskával ellátott egyszakaszú eldöntendő kérdésnél mi a helyes dallamforma a következő példamondatban: „*Elo olvastatok-e a feladott művet?*” Viszont a pedagógusok 77,8% (hét fő) válaszolt tévesen a feltett kérdésre. A megkérdezett hallgatók szintén 22,2%-a (két fő) jelölte a megfelelő választ, vagyis hogy a megfelelő dallamforma az elül eső, illetve 77,8%-a a téveset jelölt. Viszont a téves válaszok nagyban eltérnek a két vizsgálati csoport között. Összefüggésvizsgálatot végeztünk a Khi-négyzet próba segítségével, melynek során megállapítható, hogy a pedagógusok és a hallgatók válaszai között nem mutatható ki szignifikáns különbség ($p=0,06 > 0,05$).

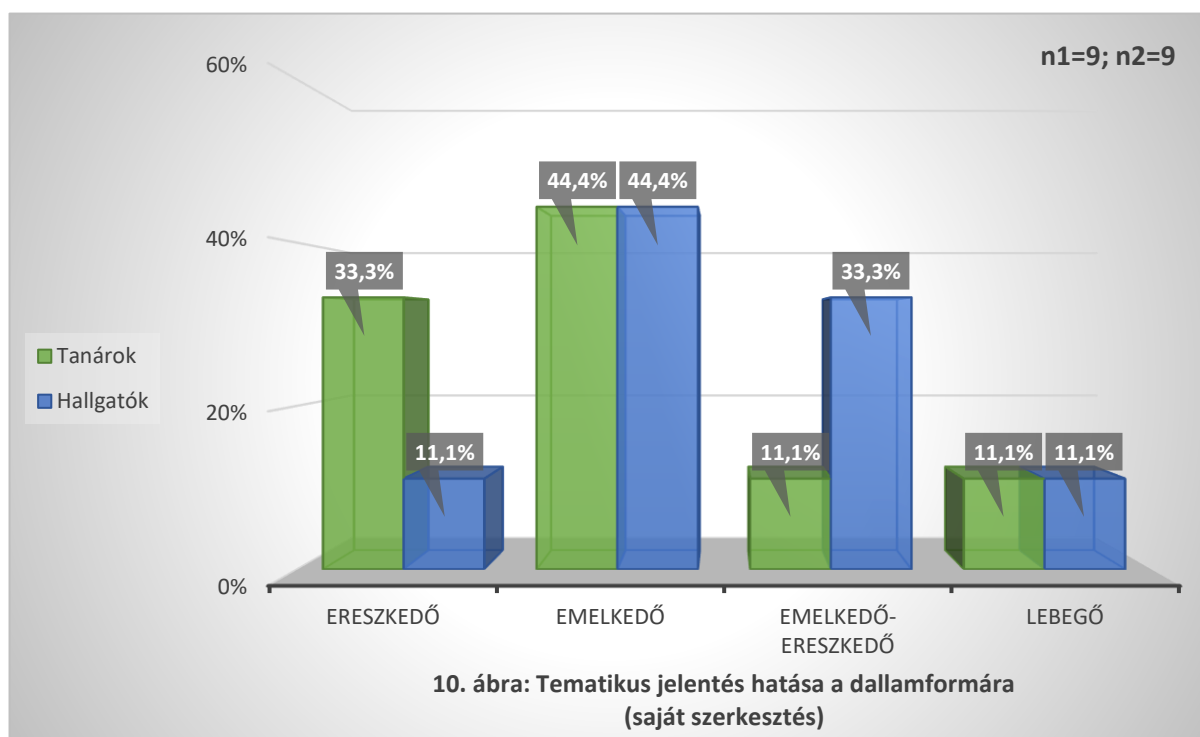

A 9. ábra szintén a dallamforma kérdéskörével foglalkozik az alábbi példamondat alapján: „Mikor mész könyvtárba?” Lényeges kiemelni, hogy ennél a feladatnál a kérdés így hangzott: „A tanárnő tudja, hogy sokat jársz szórakozóhelyre, de annál kevesebbet könyvtárba. Melyik esetben helyes a következő kérdésének a dallamformája?” Amikor már meglévő információk függvényében kérdezzünk egyes dolgokra, esetleg utalunk a kérdéssel, akkor a hangsúly és hanglejtés típusa eltér az általánostól. Ez a kérdés arra irányult, hogy a válaszadók ki tudják-e szűrni a mondat lényegét, látják-e, mit kell kiemelni, hogy a közlés teljes értékű legyen. A válaszadó pedagógusok 22,2%-a (két fő) választotta a helyes megoldást, míg 77,8%-a (hét fő) helytelenül válaszolt. A hallgatók 33,3%-a (három fő) megfelelően, míg 66,7%-a tévesen válaszolt. A legtöbb jelölést a harmadik válaszlehetőség kapta, vagyis az eső-emelkedő dallamforma, ami a legnagyobb szándékkal sem tuható be helytállóan. Hiszen a magyar nyelvben az egyik gyakori helytelen dallamformája a kérdő mondatnak, amikor a végén emelkedik a hanglejtés. A kérdés vonatkozásában szintén végeztünk összefüggésvizsgálatot a Khi-négyzet próba segítségével. A kapott eredmény alapján nem azonosítható szignifikáns különbség a két csoport válasza között ($p=0,75 > 0,05$).

A kutatásunk során kérdést tettünk fel annak kapcsán, hogy a tematikus jelentés hogyan befolyásolja a mondat dallamformáját. A kérdés így hangzott: *Többek között a tematikus jelentés is befolyásolja a mondat dallamformáját. Melyik esetben megfelelő a dallamforma az „A piros kalap az enyém” válasz esetében?* Erre példaként a következő párbeszéd szolgált: – „Ké a piros kalap? / – A piros kalap az enyém.” A 10. ábra alapján a megkérdezett

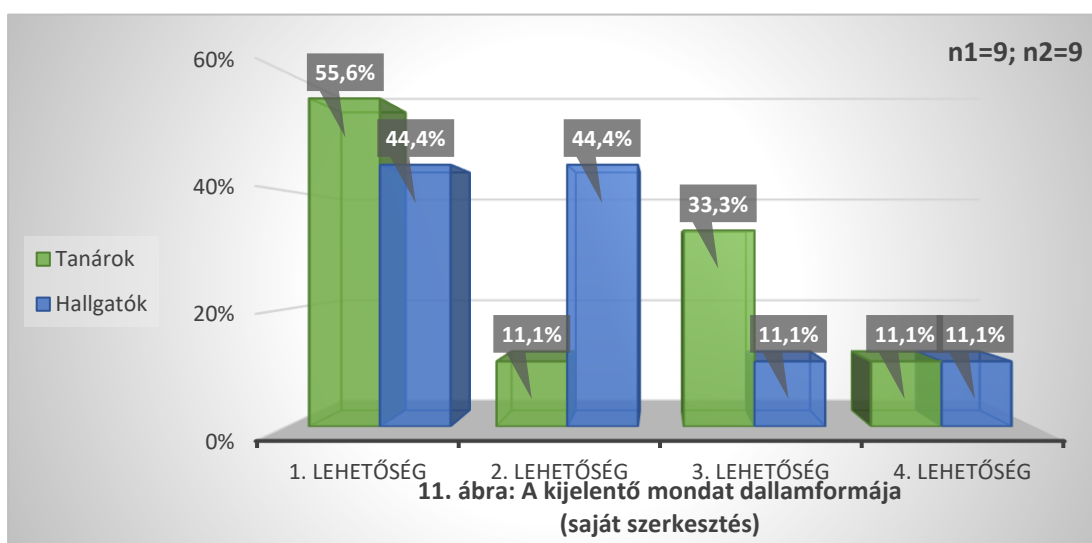
magyartanárok feleletválasztós lehetőségek által csupán 11,1%-a (egy fő) adott helytálló választ. A további 88,9% (nyolc fő) viszont nem megfelelő választ adott. A kérdőívet kitöltő hallgatók 33,3%-a (három fő) helyes választ adott, míg 66,7%-a (hat fő) nem megfelelően válaszolt a kérdésre. A mondatban a legfontosabb az *enyém* szó, mivel a kérdés a kalap tulajdonosára irányul („Kié...?”). Sokszor nem lehet pontosan meghatározni, hogy egy dallamformának adott esetben mi a megfelelő típusa, mivel a szituáció erősen befolyásolja azt, viszont vannak általános szabályok, melyeket ajánlott követni. A kérdés vonatkozásában szintén végeztünk összefüggésvizsgálatot a Khi-négyzet próba segítségével. A kapott eredmény alapján nem azonosítható szignifikáns különbség a két csoport válaszai között ($p=0,57 > 0,05$).

A vizsgálat során arra is kerestük a választ, hogy a magyartanárok miként vélekednek a kijelentő mondat hangsúly és dallamformájáról, mi játszik annak meghatározásában fontos szerepet. Az eredményekből – amit a 11. ábra szemléltet – kiolvasható, hogy a megkérdezett személyek 55,6%-a (öt fő) válaszolt helyesen, még 44,4% (négy fő) téves választ adott. A vizsgálatba bevont hallgatók válaszai a pedagógusénak inverze, az egyetemisták 44,4%-a (négy fő) jól válaszolt, vagyis tudta., hogy a mondatnak és benne az állítmánynak az egyenes vagy fordított szórendje a fontos szerepű, még 55,6%-a (öt fő) helytelenül válaszolt. Összefüggésvizsgálatot végeztünk a Khi-négyzet próba segítségével, melynek során

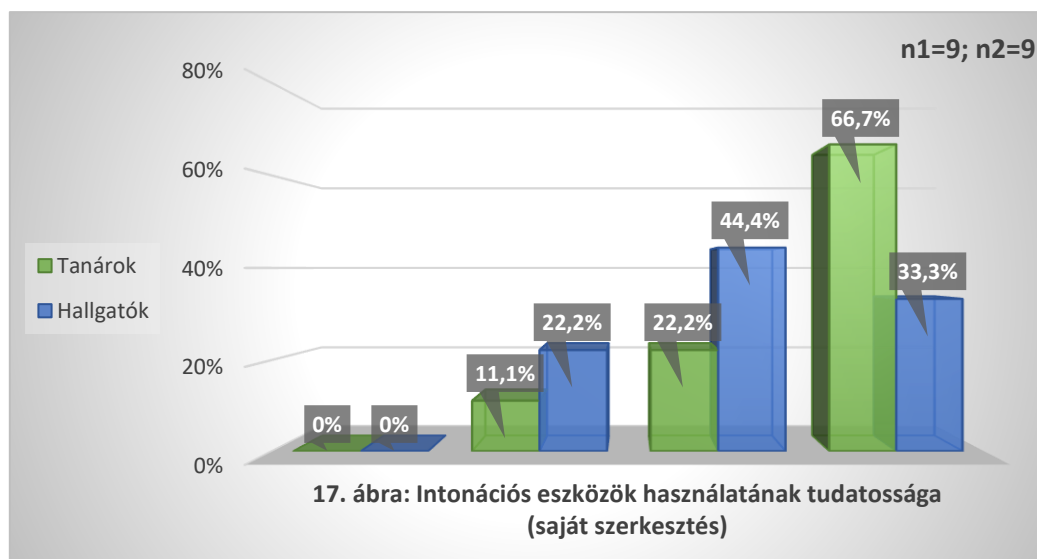
megállapítható, hogy a pedagógusok és a hallgatók válaszai között nem mutatható ki szignifikáns különbség ($p=0,41 > 0,05$). A válaszlehetőségek a következők voltak:

1. A mondatnak és benne az állítmánynak az egyenes vagy fordított szórendje.
2. A mondat első szava, ugyanis ez mindig főhangsúlyos.
3. Nem játszik semmi szerepet, a kijelentő mondat hanglejtése mindig ereszkedő.
4. Több szakaszhangsúlyos mondatnál kizárólag az utolsó szakasz játszik fontos szerepet.

A feladatok végén a kitöltők véleményét kérdeztük annak kapcsán, hogy az intonációs eszközök használatának tudatossága szerintük részét képezi-e a magyartanárok kompetenciáinak. A 17. ábra alapján a válaszadó pedagógusok 66,7%-a (hat fő) szerint teljes mértékben részét képezi, 22,2% (két fő) szerint részét képezi, és 11,1% (egy fő) szerint nem képezi részét, még a kérdőívet kitöltő hallgatók csupán 33,3%-a (három fő) gondolja, hogy teljes mértékben részét képezi, 44,4%-a (négy fő) szerint részét képezi, és 22,2% (két fő) szerint nem képezi részét a az intonációs eszközök használatának tudatossága a magyartanárok

kompetenciáinak. Statisztikailag nem mutatható ki szignifikáns különbség a Khi-négyzet próba számításai során ($p=0,36 > 0,05$).

A kutatás során kíváncsiak voltunk arra is, hogy vajon a megkérdezett személyek tisztában vannak-e azzal, hogy a Vajdaságban különböző szervezetek és intézmények anyanyelvi versenyekkel próbálják meg megszólítani a fiatalabb generációt a nyelv művelésére, népszerűsítésére. A témával kapcsolatban az alábbi kérdéseket fogalmaztuk meg a kérdőívben, melyekkel kapcsolatban a következő eredmények születtek: Van-e tudomása arról, hogy Vajdaságon belül különböző anyanyelvi versenyeket szerveznek? (Több válaszlehetőség.) A vizsgálatba bevont magyar nyelv és irodalom tanító, aktívan praktizáló pedagógusok 77,8% (hét fő) a válaszok alapján rendszeresen készítenek fel diákokat különböző anyanyelvi versenyeket, míg 22,2% (két fő) időközönként készít fel tanulókat. A következő kérdés célzottan az intonációs eszközök használatát is bevonta: Van-e tudomása arról, hogy Vajdaságon belül különböző anyanyelvi versenyeket szerveznek, melyek keretében jelentős az intonációs eszközök tudatos használata? A megkérdezett pedagógusoktól beérkezett válaszaik alapján kijelenthető, hogy 33,3% (három fő) rendszeresen készít fel ilyen típusú versenyre diákokat, 33,3% (három fő) időközönként, míg 33,3% (három fő) nem készít fel diákokat, viszont tud ezekről a versenyekről, ezenkívül egy tanár tud ezekről a versenyekről, ellenben nem nyilatkozott a diákok felkészítését vonatkozóan.

A magyar nyelv és irodalom szakos hallgatók felé feltett kérdés jövőorientált volt, vagyis arra voltunk kíváncsiak, hogy az esetleges tanári pályájuk alatt milyen mértékben terveznek majd egyes versenyekre felkészíteni diákokat. Az első kérdésre, hogy van e

tudomásuk arról, hogy Vajdaságon belül különböző anyanyelvi versenyeket szerveznek 66,7% (hat fő) igennel válaszolt, mégpedig rendszeresen tervezi a jövőben diákok felkészítését. 22,2% (két fő) hallott már ilyen típusú versenyekről, és időközönként fontosnak tartja majd diákjait felkészíteni ezekre a megmérettetésekre. A maradék 11,1% (egy fő) úgy nyilatkozott, hogy bár ismeri ezeket a versenyeket, nem gondolja, hogy a versenyfelkészítés a magyartanár feladata lenne. Az ezt követő kérdés a hallgatóknál szintén az intonációs eszközök használatához kapcsolódó anyanyelvi versenyekről szólt. A válaszokból látható, hogy 55,6% (öt fő) hallott már ilyen típusú versenyekről, és szeretne rendszeresen felkészíteni diákokat rájuk a tanári pályája során. 22,2% (két fő) időközönként tervezi a diákok felkészítését, míg 11,1% (egy fő) nem gondolja, hogy a versenyfelkészítés a magyartanárok feladata. 11,1% (egy fő) nem hallott még intonációs eszközök tudatos használatát fókuszba helyező anyanyelvi versenyekről, de érdeklődni fog utána.

Következtetés

Az eredmények alapján kijelenthető, hogy a vizsgálatba bevont magyartanárok és magyar szakos hallgatók a hangsúlyra vonatkozó négy kérdés tekintetében három kérdésnél kimutatható, még egy kérdésnél nem mutatható ki szignifikáns különbség. Mélyebben megvizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy az összetett szavak hangsúlyozásáról némi a kitöltők többségének van némi alapinformáltsága, ugyanis ennél a kérdésnél egyeztek meg leginkább a két vizsgálati csoport válaszai. Színesebb válaszmegoszlás látható a második feladatnál, ahol a hangsúly helyének okát kerestük. A tanárok többsége a megfelelő válaszlehetőséget jelölte, még a hallgatók körében az öt lehetséges opció között megoszlott a jelölések száma, és nagyon alacsony százalékban érkezett helyes megfejtés. Érdekes, hogy több tanár és hallgató azt a lehetőséget választotta, miszerint nem indokolja semmi a példamondatban látható hangsúlyjelölést, minden esetben helytelennek tekinthető. Elgondolásunk szerint ennek ahhoz lehet köze, hogy köztudatban erősen él az a pontatlan állítás, hogy a magyar nyelvben mindig a szó első szótagja a hangsúlyos. Összességében elmondható, hogy a tanárok a hangsúllyal kapcsolatos kérdésekre többségében jól válaszoltak, bár egységes, mindenki által helyesen megválaszolt feladat nem született.

Az 5. és 12. kérdés a Likert-típusú skála alapján végzett felmérés volt. Az 5. kérdésnél a vizsgálatba bevont magyartanárok és hallgatók arról nyilatkoztak, hogy saját bevallásuk szerint mennyire érzik magukat kompetensnek a magyar nyelv és irodalom tanítására a közoktatásban. Valójában a hallgatók még nem tanítottak (egy kitöltő kivételével) közoktatási intézményben, így részükről sokkal inkább tükröződik a válaszokból a saját elgondolásuk önmagukról, az eddig megszerzett tudásukról. A tanárok közül egy személy sem jelölte az egyes értéket, hogy egyáltalán nem érzi magát kompetensnek, ami egy bizonyos szinten várható eredmény. Viszont az már elgondolkodtatóbb, hogy egy személy a kettes értéket jelölte, azt ti., hogy nem érzi magát kompetensnek a magyar nyelv és irodalom oktatására. Ez inkább mint vélemény került a kérdőívbe, nem hivatott a kutatás a tanárok kompetenciáit megítélni. A hallgatók körében négy fő a négyes értéket jelölte, még a további hat kitöltő egyáltalán/nem érzi magát kompetensnek a magyar nyelv tanítására a közoktatásban. Nyílt kérdéssel folytattuk a kérdőívet a hallgatóknál, ahol kifejthették véleményüket, mivel lehetne a kompetenciaérzetüket növelni az egyetemi oktatás keretein belül. A válaszaikból azt láthatjuk, hogy több gyakorlati tárgyat szeretnének, például az újságírás alapjai, illetve az előadásmód, az ember önmaga érthető módon való kifejezés érdekelte még őket. Az 5. kérdésre a tanároktól és hallgatóktól érkezett válaszokat Khi-négyszet próbával hasonlítottuk össze, amiből

kirajzolódott, hogy van szignifikáns összefüggés, vagyis kimutatható különbség a két csoport véleménye között. Szintén ezt az eljárást követtük a 12. feladatnál is, ahol az eredmény ismételten azt mutatta, hogy a két vizsgált csoport válaszai között kimutatható különbség. Ebből következik, hogy igaz a feltevés, miszerint a kompetenciával kapcsolatos vélemények között különbség mutatható ki.

A bemutató olvasással kapcsolatban is kérdeztük a válaszadókat, és érdekes eredmény, hogy az aktívan praktizáló tanárok közül a legtöbben saját maguk olvassák fel a művet, vagy meghallgattattják felvételtől, míg a hallgatók a jövőben inkább úgy képzelik el, hogy ők maguk olvassák fel, vagy felolvastattják. Itt két lehetséges problémát látok megjelenni, amire a kutatás választ már nem ad: a hallgatók nem praktizálnak, tehát nem látják át a diákok aktivizálásának nehézségét az órákon, másrészt a hallgatók még maguk is diákok, így lehet ők jobban élvezik, ha bevonja őket a tanár akár a felolvasás által az óra menetébe, ezáltal saját példából indultak ki. Akárhogy is nézzük érdekes eredmény, hogy a tanárok hamarabb vonják be okoseszközeiket, vetítik le videó formájában a tanult műről készült előadást. Eltérés látható szintén pozitív értelemben a tanárok felé, hiszen ők konkrét könyveket soroltak fel, mint a bemutató olvasásra készülés forrása, ellenben a hallgatók közül egy kitöltő sem említett konkrét szakirodalmat.

Az -e kérdőszócskás dallamformáról szóló kérdést két tanár és két hallgató válaszolta meg helyesen. Gyakori hiba a magyar nyelv használói körében a kérdő mondat hibás hanglejtés formája, ezt igazolja a feladat is. A tanárok válaszait tekintve elgondolkodunk azon a lehetőségen, miszerint a kitöltők nem vették figyelembe, hogy egyszakaszú eldöntendő kérdésről volt szó, illetve érzelmileg nem színezett, egyszerű mondatról beszéltünk, ami semmilyen kontextusba nem volt helyezve. A tanárok többsége olyan választ jelölt, mely bizonyos kontextusban esetleg elfogadható, viszont a feladat tekintetében hibásnak minősül. Pont az a kontextus hiányzott a tanárok válaszai elfogadásának lehetőségében, ami a kilencedik kérdésnél adott volt. Egy olyan kérdés hanglejtését kerestük, melyben az utolsó szó a kontextus értelmében nyomatékosítást kap, ezáltal a megszokott elül eső dallamforma helyett az emelkedő ereszkedő az ideális választás. Itt is nagyon alacsony számban érkeztek helyes válaszok mind a tanárok, mind a diákok részéről. A leggyakoribb hibát jelölték többségében a válaszadók mindkét vizsgálati csoporton belül, az eső-emelkedő dallamformát. Ez a következtetés által határozottan hibásnak bizonyul a feltételezés, hogy a kitöltők többsége ismeri a kérdő mondat dallamformáját.

A vizsgálat eredményei alátámasztották azt a hipotézist, miszerint az intonációs eszközök alkalmazása tudatosabb a gyakorlatban oktató pedagógusok körében, mint a hallgatóknál. A vizsgálati adatok szerint a tanárok nyolc feladatból öt esetében jelentősen magasabb arányban adtak helyes válaszokat, míg egy feladatnál a helyes válaszok aránya megegyezett a két csoport között. Ez az eredmény arra enged következtetni, hogy a hallgatók ismeretei az anyanyelvükkel kapcsolatban, különös tekintettel a magyar nyelv intonációs sajátosságaira, még folyamatban van. A pedagógusok magasabb teljesítménye ugyanakkor megerősíti szakmai kompetenciájukat és jártasságukat az intonációs elemek alkalmazásában, ami pozitív visszacsatolásként értelmezhető az oktatási folyamatok minőségének szempontjából. Azonban kiemelendő, hogy a tanárok által a hangsúllyal kapcsolatos feladatokra érkeztek nagyobb mértékben helyes feleletek, még a hiányosság, ha lehet így fogalmazni, a hanglejtés terén fedezhető fel.

A kérdőívben szereplő anyanyelvi versenyekre való felkészítésről feltett kérdésekre érkező válaszok alapján láthatjuk, hogy az aktívan praktizáló magyartanárokhöz kivétel nélkül eljutottak az anyanyelvi versenyekről az értesítők, még hozzá az intonációs eszközök tudatos használatát középpontba helyezőkről is. A kitöltők túlnyomó része készít fel diákokat különböző megmérettetésekre, azonban a hangsúly és hanglejtés jelenléte egyes vetélkedőkön akadályt jelenthet, ugyanis három tanár nem készít fel rájuk diákokat. Ennek okára nem tért ki a kérdőív. A megkérdezett hallgatók közül egy személy nem hallott még intonációs eszközök használatához kapcsolódó versenyről. A válaszok elgondolkadtatók, mivel az anyanyelvi versenyeken való résztvevők száma évről évre csökkenő tendenciák mutat. Személyes érintettségemből is adódóan tudok nyilatkozni a témáról, hiszen az „Édes anyanyelvünk” nyelvhasználati verseny a 2024-es évben nem került megrendezésre, illetve az előző években szintén egyre kevesebb jelentkező volt. Illetve más versenyen is a területi megosztottság csökken, résztvevők érkeznek, viszont az intézmények skálája egyre kevésbé színes. A probléma felderítése mindenképp idő- és szükségyszerű, mivel a mai világban egyre fontosabb nyelvünk ápolása, és ezek a versenyek ezt elősegítik. A probléma forrása többgyökerű lehet, egyrészt a tanári attitűd szerepének a változása a versenyekkel kapcsolatban is okolható, másrészt a generációváltás.

Befejezés

Összességében a kutatásról elmondható, hogy a vizsgálat megkezdése előtt kitűzött célt nem sikerült teljes egészében megvalósítani. A jelenlegi mintaszám (9-9 fő) lényegesen elmaradt a tervezettől, ennek következtében az eredmények iránymutató jellegűek a témával kapcsolatban. Ebből fakadóan a levont következtetésekkel általában véve nem ruházhatjuk fel a Vajdaságban aktívan praktizáló magyar nyelv és irodalmat tanító pedagógusokat, sem az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom szakos hallgatóit. Az eredmények főképpen, mondhatni egyedül a vizsgálatba bevont személyek jegyei, melyek nem elegendőek egy nagyobb átlag ismerérvének feltérképezésére. Az intonációs eszközök használatának tudatosságáról élőbeszéd vizsgálatában lehetségesen egészen más eredmény is születhetett volna. Kiemelendő, hogy ez a felmérés az elméleti tudásra korlátozódik, mindazonáltal mind pedagógusok, mind leendő pedagógusok tudásbázisában lényegi elem az az intonációs eszközök jegyeinek ismerete. A kutatásnak nem csak limitációi, hanem továbbfejlesztési lehetőségei is vannak. Elsősorban a jelenlegi kutatás mintaszámának növelése és kiterjesztése nagyobb populációra. Másodsorban az élőbeszéd vizsgálata kvalitatív vizsgálatokkal, például interjúk megfigyeléssel, és az élőbeszéd elemzése különböző szövegelemző tudományos módszerekkel. A kutatás ezenfelül továbbfejleszthető lehet az anyanyelvi versenyekhez való attitűdvizsgálattal kapcsolatban, illetve az okok és indokok felderítésében a versenyre való felkészítés nemléte felől. A kutatás elvégzése rendkívül izgalmas és inspiráló feladatnak bizonyult, amely számos tanulsággal szolgált a nyelvhasználat tudatos aspektusairól. Az eredmények arra utalnak, hogy az emberek beszédük során bizonyos mértékig tudatosan alkalmazzák a nyelvük prozódiai elemeit, például a hanglejtést és a hangsúlyozást. A vizsgálat megerősítette, hogy a pedagógusok és a hallgatók közül többen helyesen és hatékonyan használják ezeket az eszközöket anyanyelvükben, ami az anyanyelvi kompetenciák egyik fontos dimenzióját tükrözi. Így fontos részét teszi ki a magyar nyelvvel foglalkozó személyek kompetenciáinak. A kutatás tapasztalatai azt is üzenik, hogy bár megfigyelhető pozitív tendencia a beszéd intonációs és prozódiai elemeinek alkalmazásában, mégis van helye a tudatos fejlesztésnek és oktatásnak ezen a területen. Ez különösen igaz lehet olyan kontextusokban, mint az oktatás, ahol a tanárok beszédének minősége és tudatossága jelentős hatással lehet a tanulók nyelvi fejlődésére és kommunikációs készségeire, valamint a felsőoktatási intézmények szintén, ahonnan a jövő tanárai kerülnek ki.

Felhasznált irodalom

1. Boncz Imre. 2015. *Kutatásmódszertani alapismeretek*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar.
2. Elekfi László – Wacha Imre. 2003. *Az értelmes beszéd hangzása*. Budapest: Szemimpex Kiadó. 1–225.
3. Forró Orsolya. 2018. *A magyar hangtan alapjai*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 112–114. (<https://doksi.net/hu/get.php?lid=36975> 2024.11.08.)
4. Hattyár Helga – Kontra Miklós. 2001. *Számít-e a kötőszó a kérdésben?* In 11. Élőnyelvi Konferencia. Újvidék: Újvidéki Egyetem Magyar Tanszék. 185. <https://www.vamadia.rs/pdf.js/103349?page=284> (2025.01.01.)
5. Juhász Kornélia. 2023. *Atonális és tonális nyelvek dallammeneteinek összehasonlítása*. *Alkalmazott Nyelvtudomány, Különszám, 2023/2. szám*, 21–46. doi: <http://dx.doi.org/10.18460/ANY.K.2023.2.002> (<http://alkalmazottnyelvtudomany.hu/wordpress/wp-content/uploads/Juhasz.docx.pdf> 2023. 09. 18.)
6. Kálmán László – Nádasdy Ádám. 1994. *A hangsúly*. In Kiefer (szerk.) 1994. *Strukturális magyar nyelvtan 2. Fonológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 392–467.
7. Sajtos László – Mitev Ariel. 2007. *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Budapest: Alinea Kiadó.
8. Varga László. 1994. *A hanglejtés*. In Kiefer (szerk.) 1994. *Strukturális magyar nyelvtan 2. Fonológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 468–499.